

“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार”

- शिक्षण महर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षणसंस्था, कोल्हापूर संचलित

विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर

(अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

अर्थशास्त्र विभाग

प्रकल्पाचे नाव

पडवळवाडीतील महिला बचतगटांचे

आर्थिक विश्लेषण

समुदाय प्रतिबद्धता कार्यक्रम (CEP) अंतर्गतसादर

सन २०२३-२४

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते, कि सविता मोरे, सानिका पाटील, स्नेहा पाटील, नागराज जंगम या बी. ए. भाग एक मधील विद्यार्थ्यांनी अर्थशास्त्र विषयांतर्गत सादर केलेला प्रकल्प अहवाल "पडवळवाडीतील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण" हा आमच्या पर्यवेक्षणाखाली व मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे. माझ्या माहिती प्रमाणे हा प्रकल्प अहवाल यापूर्वी कोणत्याही पदवीसाठी सादर केला गेलेला नाही.

ठिकाण : कोल्हापूर

दिनांक : 30 एप्रिल 2024

डॉ. सोमनाथ काळे
मार्गदर्शक

डॉ. कैलासपाटील
विभागप्रमुख
अर्थशास्त्र विभाग,
विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर.
(अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

डॉ. आर. आर. कुंभार
प्राचार्य
विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर.
(अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

प्रतिज्ञापत्र

आम्ही याद्वारे असे घोषित करतो की, "पडवळवाडीतील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण" हा प्रकल्प प्रा. डॉ. कैलास पाटील यांच्या मार्गदर्शनाखाली आम्ही स्वतः पूर्ण केला असून तो इतर कोठेही सादर केलेला नाही.

ठिकाण : कोल्हापूर

दिनांक : 30 एप्रिल 2024

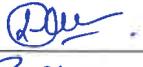
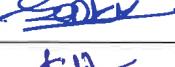
अ. क्र	नाव	रोलन.	सही
१.	सविता जयसिंग मोरे.	४१९०	
२.	सनिका शिवाजी पाटील.	४२१९	
३.	स्नेहा सुहास पाटील.	४२२१	
४.	नागराज संजय जंगम.	४०८८	

ऋणनिर्देश

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षणसंस्था, कोल्हापूर संचलित विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर (अधिकारप्रदातस्वायत्त) अर्थशास्त्र विभाग अंतर्गत सदरचा प्रकल्प अहवाल सादर केला आहे. सदर अभ्यास प्रकल्प पूर्णत्वास नेण्यासाठी आम्हाला महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर आर कुंभार सर, अर्थशास्त्रविभा प्रमुख डॉ. कैलास पाटील सर यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले तसेच पडवळवाडी गावचे लोक नियुक्त सरपंच श्री. पोपट अतिग्रे व ग्रामस्थ यांचे मोलाचे सहकार्य मिळाले. त्यामुळे आम्ही हा प्रकल्प अहवाल वेळेत पूर्ण शकलो. या सर्वांचे मनःपूर्वक आभार!!

ठिकाण : कोल्हापूर

दिनांक :

अ. क्र	नाव	रोलन.	सही
१.	सविताजयसिंगमोरे.	४१९०	
२.	सानिकाशिवाजीपाटील.	४२१९	
३.	स्नेहामुहासपाटील.	४२२१	
४.	नागराजसंजय जंगम.	४०८८	

“पडवळवाडीमधील महिला बचतगटांचे आर्थिक विश्लेषण”

अनुक्रमणिका

प्रकरण	तपशील	पान न.
१	प्रस्तावना आणि संशोधन पद्धत	१ to २
	१.१ प्रस्तावना	१
	१.२ संशोधन समस्या	१
	१.३ संशोधनाचे स्वरूप आणि व्याप्ती	१
	१.४ संशोधनाचे महत्व	१
	१.५ संशोधनाचे उद्देश	१
	१.६ माहिती संकलन स्त्रोत	२
	१.७ संख्यात्मक तंत्राचा वापर	२
	१.८ नमूना निवड	२
	१.९ संशोधन कालावधी	२
	१.१० संशोधनाची मर्यादा	२
२	संकल्पना आणि माहिती	३
	२.१ प्रस्तावना	३
	२.२ पडवळवाडीमधील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण बद्दल सविस्तर माहिती	३
३	माहितीचे विश्लेषण	५ to ९
	३.१ प्रतिसाद देणाऱ्यांचे व्यक्तिगत माहिती विश्लेषण	५
	३.१.१ वय विषयक	५
	३.१.२ शिक्षण विषयक	६
	३.१.३ लिंग विषयक	७
	३.१.४ व्यवसाय विषयक	७
	३.१.५ कुटुंबाचा आकार	७
	३.१.६ वार्षिक उत्पन्न	७
	३.२ पडवळवाडीमधील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण	
४	सारांश	१०
५	संदर्भ	११
	५.१ फोटोगॅलरी	१२
	५.२ संकलीत माहिती	
	५.३ प्रश्नावली	१४ to १५

प्रकरण पहिले

प्रस्तावना आणि संशोधनपद्धत

१ प्रस्तावना आणि संशोधन पद्धत

- पडवळवाडीमधील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण

१.१ संशोधन समस्या:—

आम्ही महिला बचत गटांची सद्यस्थिती जाणून घेण्यासाठी, पडवळवाडीमधील महिला बचत गटांना भेट दिली. त्याकरीता महिला बचत गटांचा विकास आणि योजना यांची पार्श्वभूमी जाणून घेतली.

१.२ संशोधनाचे स्वरूप आणि व्याप्ती:—

आम्ही आमच्या 'महिला बचत गटांची सद्यस्थिती' या संशोधन कार्यासाठी पडवळवाडी हे गाव निवडले असून संशोधनाचे स्वरूप ग्रामीण भागातील ठराविक महिला बचत गट आहेत. आणि संशोधनाची व्याप्ती पडवळवाडी गावापूरती मर्यादित आहे.

१.३ संशोधनाचे महत्व:—

पडवळवाडीमधील महिला बचतगटांची सद्यस्थिती जाणून घेताना, स्त्रियांचा सहभाग, सरकारीची महिला बचत गटांसाठीची अनुदाने, स्त्रियांच्या सहभागातून त्यांचा वैयक्तिक तसेच कुटुंबाना होणारा फायदा इ. बाबी संशोधनातून समजतील.

१.३ संशोधनाचा उद्देश:—

१. पडवळवाडीमधील महिला बचत गटांच्या सद्यस्थितीचा अभ्यास करणे.
२. महिला बचत गटांची आर्थिक स्थिती जाणून घेणे.
३. उपाययोजना सुचविणे आणि सद्यस्थिती जाणून घेणे.

१.४ माहिती संकलन स्रोत:— प्राथमिक स्रोत:

पडवळवाडीमधील महिला बचत गट प्रमुखांना भेट देऊन माहितीचे संकलन केले.

१.५ संख्यात्मक तंत्राचा वापर:—

‘पडवळवाडीमधील महिला बचत गटांची सद्यस्थिती’ या विषयाच्या संशोधन कार्यासाठी Ms-Office, Exel, Power-Point etc. या संख्यात्मक तंत्राचा वापर केला. तसेच संख्यात्मक विश्लेषणासाठी सरासरी, टक्केवारी आणि संबंध काढणे इ. पद्धतींचा वापर करू.

१.८ नमूना निवड:—

पडवळवाडी गावामध्ये साधारणतः एकूण ४ ते ५ महिला असावे. त्या ५ महिला बचत गटांचा अभ्यास sences method ने करणार आहोत.

१.९ संशोधन कालावधी:—

सदर संशोधन हे कोल्हापूर जिल्हातील पडवळवाडी या गावात ठरलेल्या संशोधन आराखडा प्रमाणे संशोधन समस्या च्या अनुशांगाने माहिती संकलन हे मार्च २०२४ या कालावधीचे आहे.

१.१० संशोधनाची मर्यादा:—

सदर संशाधन हे फक्त पडवळवाडी या गावापुरते मर्यादित असून यामध्ये विश्लेषण हे फक्त महिला बचत गटांशी संबंधित असणार आहे. त्याचबरोबर माहिती संकलनाचा कालावधी हा मार्च २०२४ मध्ये निवडलेल्या महिला बचत गटांच्या प्रतिसादावरती अवलंबून आहे.

प्रकरण दुसरे

संकल्पना आणि माहिती

२ संकल्पना आणि माहिती

२.१ प्रस्तावना:—

बचत गट हा एक सामाजिक/आर्थिक उपक्रम आहे. ही प्रक्रिया संघटितपणे एकमेकांना समजून घेत होत असल्याने या रचनेला स्वयंसाहाय्य गट असेही संबोधले जाते. अनेक महिला एकत्र येऊन विशिष्ट नावासहित बचत गटांची स्थापना करतात. बचत गटांमध्ये शिक्षणाची कोणतीही अट नसल्याने महिला सहजपणे सहभाग नोंदवू शकतात. सदर माहिती बचतगटांची आर्थिक स्थिती जाणून घेण्यास मदत करते.

२.२ महिला बचत गटांसंबंधी विस्तृत माहिती:—

- बचत गट हे कोठेही नोंदवण्याची किंवा पास करण्याची आवश्यकता नाही. नाबार्डच्या परिपत्रकाप्रमाणे केवळ बचत गटाच्या सदस्यांच्या ठरावाने त्यागटाचे बँकेत खाते काढता येऊ शकते.
- बचत गटांना बँकेकडून कर्ज मिळावे यासाठी १९९८ पासून केंद्रीय अर्थसंकल्पात आर्थिक तरतूद करण्यात आली आहे.
- अशा गटांना राज्य व केंद्र सरकार अत्यल्प व्याजदरावर अर्थ सहाय्य पुरवते. त्या कर्जाची सुलभ दरावर परतफेड लागते.
- राज्य व केंद्र सरकारने बचत गटासाठी विविध विकास योजना आखल्या आहेत. जसे महाराष्ट्र शासनाने महिला बचत गटांना बँकेतून कर्ज घेताना मुद्रांक शुल्क माफ केलेले आहे. ज्यायोगे सुलभ कर्ज पुरवठा होईल.
- महिला बचत गटांमार्फत सभासदांना दिल्या जाणाऱ्या कर्जामुळे सभासद सामाजिक व आर्थिक विकासात परिणाम होऊन महिला सक्षम बनले.

● बचत गटाचे नियम

१. बचत गटाचे सदस्य केवळ महिला, केवळ पुरुष अथवा मिश्र म्हणजेच महिला पुरुष असेही एकत्र असू शकतात. ही संख्या २० किंवा त्यापेक्षा कमी हवी.
२. गटातील सदस्य ठरलेल्या कालावधीने एकत्र येऊन बचत म्हणून ठराविक रक्कम जमा करतो. हा कालावधी आठवड्यातून किंवा महिन्यातून एकदा असतो.
३. ही जमा केलेली रक्कम बचत गटातील सदस्यांनाच कर्ज म्हणून मिळते.
४. कर्ज सभासदांना हप्त्या हप्त्याने बचत गटाला परत करणे अपेक्षित असते.
५. बचतगटांच्या वर्षातून सर्वसाधारण १२ सभा घेतल्या जातात.

● बचत गटासाठी आवश्यक कागदपत्रे.

बचतगट व्यवस्थापनासाठी जमा खर्च पत्रक, सभासद पुस्तक (पासबुक), हजेरी वही, लेजर, अहवाल वही (मिनीटबुक) अशा नोंद पत्रकाची आवश्यकता असते.

प्रकरण तिसरे

माहितीचे विश्लेषण

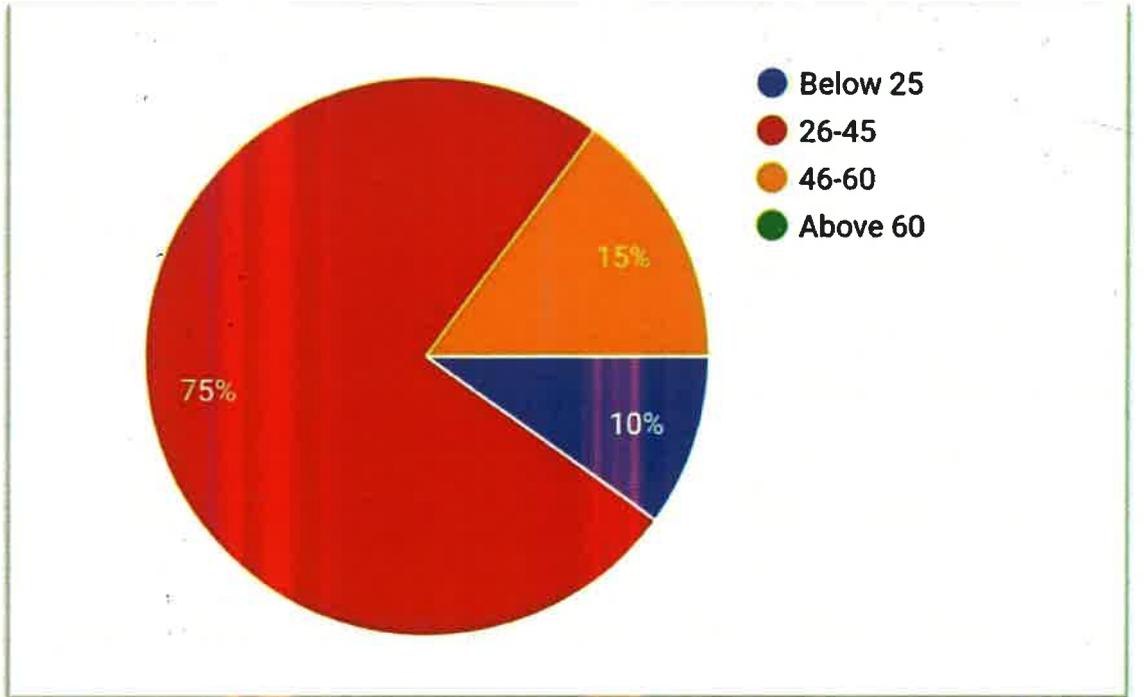
३. माहितीचे विश्लेषण

३.१ वयाचे विश्लेषण:—

महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण पडवळवाडी येथे करत असताना, आम्ही ज्या महिला सदस्या तसेच बचत गट प्रमुख महिला यांची निवड केली त्यापैकी २५ वर्षा पेक्षा कमी वय असणाऱ्या महिला १०% आहेत.

आम्ही जी माहिती गोळा केली त्यामध्ये ७५% महिला वय वर्ष २६-४५ या वयोगटामधील आढळतात. तर १५% महिला अशा आहेत की त्यांचे वयवर्ष ४६ पेक्षा जास्त पण वयवर्ष ६० पेक्षा कमी आहे. ०% महिला अशा आहेत की ज्यांचे वय वर्ष ६० पेक्षा जास्त आहेत.

यावरून असे लक्षात येते की २६-४५या वयोगटातील महिलांचा समावेश ७५% इतको जास्त असून २६-४५या वयोगटातील महिलांचा सर्वाधिक सहभाग बचत गटांमध्ये आढळून येतो.

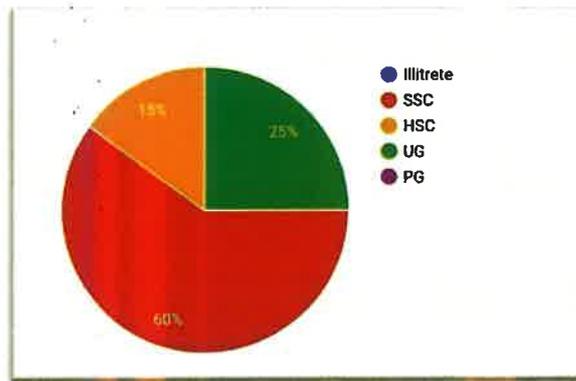
३.२ शिक्षणाचे विश्लेषण:-

एकविसाव्या शतकामध्ये शिक्षण हा महत्वाचा घटक आहे. महिला बचत गटांच्या दृष्टीकोनातून शिक्षण हा महत्वाचा भाग आहे. महिला जितक्या साक्षर असतात तितका त्यांचा आर्थिक दृष्टीकोन विकसित असतो. तसेच त्या कुटुंबाची आर्थिक जबाबदारी घेण्यासाठी भक्कम असतात.

साक्षर महिला अडचणीच्या काळात किंवा चांगल्या काळात आपल्या कुटुंबाची जबाबदारी चांगल्या पद्धतीने घेऊ शकतात. बचत गटातील आर्थिक व्यवहार किंवा पैशांची आकडेमोड समजण्यासाठी महिला साक्षर असणे आवश्यक आहे. आम्ही गोळा केलेल्या माहितीनुसार पडवळवाडीतील बचत गटांमध्ये समावेश असणाऱ्या महिलांचे शिक्षणानुसार विश्लेषण पुढीलप्रमाणे--

पडवळवाडी येथे महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण करत असताना आम्हाला ०इतक्या महिला अशिक्षित आढळल्या. तसेच माध्यमिक पर्यंत शिक्षण पूर्ण केलेल्या ६०%या महिला आढळल्या आणि माध्यमिक ते उच्च माध्यमिक पर्यंत १५% इतक्या महिला आढळल्या. तर पदवी प्राप्त केलेल्या महिलांची संख्या २५% आहे. आणि पदव्युत्तर प्राप्त करणाऱ्या महिलांची संख्या ०% आढळली.

याचाच अर्थ असा होतो की १००% महिला या शिक्षित आहेत. एकही महिला अशिक्षित आढळून आलेली नाही. सर्व महिला शिक्षित आहेत.

३.३ लिंग विश्लेषण—

बचत गटांमध्ये सहभागी असणाऱ्या सर्व व्यक्ती या महिला आहेत. बचत गट हा महिला संबंधी असून सहभागी असणाऱ्या सर्व महिला आहेत. त्यामुळे १००% महिला सहभागी आहेत.

३.४ व्यवसाय विश्लेषण—

पडवळवाडीतील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण करताना बचत गटांमध्ये सहभागी महिलांपैकी ०% महिला शेती व्यवसाय करतात. ५ % महिला नोकरी करतात. तसेच १०% महिला या व्यवसाय करतात. एकूण महिलांपैकी सर्वाधिक म्हणजेच ८५% महिला या गृहिणी आहेत.

३.५ कुटुंबातील सदस्य संख्यांचे विश्लेषण—

महिला बचत गटातील महिला सदस्यांची वैयक्तिक माहिती गोळा करताना कुटुंबातील सदस्यांची संख्या पुढीलप्रमाणे मिळाली. ४ पेक्षा कमी संख्या असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या ४०% आहे. ६-८ लोक असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या ५५% इतकी आहे. तसेच ९पेक्षा अधिक लोक असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या ५% इतकी आहे.

३.६ वार्षिक सरासरी उत्पन्नाचे विश्लेषण—

पडवळवाडीतील महिला बचत गटातील महिला सदस्यांचे वार्षिक उत्पन्न पुढीलप्रमाणे—

५०,००० पेक्षा कमी उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या ६०% आहे. तसेच ५१,०००-२,००,००० उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या ४०% इतकी आहे. यावरून असे लक्षात येते की कमी उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबांची संख्या जास्त आहे.

बचत गटांची नावे—

१. जयगुरु देव महिला बचत गट.
२. महालक्ष्मी महिला बचत गट.
३. परिसहाय्यता महिला बचत गट.
४. समर्थ महिला बचत गट.
५. यमाई महिला बचत गट.
६. क्रांती महिला बचत गट.
७. नंदिनी महिला बचत गट.
८. प्रेरणा स्वयंसहाय्यता बचत गट.
९. शिवन्या महिला बचत गट.

असे एकूण ९ महिला बचत गट आहेत.

३.७) बचत गटाचे खाते —

पडवळवाडीतील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण करताना असे आढळून आले की सर्व महिला बचत गटांचे खाते आंबेवाडी येथील बँक ऑफ इंडिया या बँकेमध्ये आहेत.

३.२.८) बचत गटांमार्फत राबवलेले उद्योग —

पडवळवाडी या गावामध्ये बचत गटांमार्फत कोणताही उद्योग राबवला जात नाही.

सदस्य सहकार्य —

महिला सदस्यांच्या मतानुसार सर्व महिला सदस्य सहकार्य करतात.

वित्तीय मदत —

बचत गटामधील सर्व महिला सदस्यांना बचत गटांमार्फत वित्तीय मदत केली जाते.

कर्ज फेड —

सर्व महिला सदस्या वेळेत कर्जफेड करून सहकार्य करतात.

बचत गटामुळे झालेले फायदे —

आर्थिक गरजा पूर्ण, बचतीचे महत्त्व समजले, गरजू महिलांना मदत, वेळेत कर्ज उपलब्ध, आर्थिक व्यवहार समजले, कमी व्याजदर, इत्यादी फायदे महिलांना बचत गटांमार्फत झाले.

बचत गटामुळे झालेले तोटे —

महिला सदस्यांच्या मतानुसार कोणालाही बचत गटामुळे तोटा झालेला नाही.

बँकामार्फत मदत —

महिला बचत गटांना बँकेकडून वेळेत कर्ज उपलब्ध करून बँका महिला बचत गटांना सहकार्य करतात.

वार्षिक सभा —

पडवळवाडीतील महिला बचत गटांमध्ये साधारणतः महिन्यातून एकदा म्हणजेच अशा वर्षातून १२ सभा होतात.

योजनांचा लाभ —

पडवळवाडीतील ८५ टक्के महिला बचत गटांना कोणताही लाभ झालेला नाही. १० टक्के महिलांना शिवणकाम व्यवसाय योजनेचा लाभ झालेला आहे. ५ टक्के महिलांना पिशवी बनवणे उद्योगाचा लाभ झालेला आहे.

प्रकरण चौथे

सांरांश

सारांश—

महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण हा प्रकल्प विषय असून पडवळवाडी हे गाव संशोधनासाठी निवडले होते. पडवळवाडी या गावामध्ये संशोधन करताना असे अढळून आले की गावामध्ये एकूण '९' महिला बचत गट आहेत या गावातील जास्तीत जास्त महिलांचा बचत गटात समावेश आहे. या सर्वेक्षणातर्गत माहिती गोळा करत असताना त्या गावातील महिलांनी आम्हाला चांगला प्रतिसाद दिला.

संदर्भ—

<https://www.esakal.com/womens-corner/know-the-process-of-starting-a-bachat-gat-for-the-first-time-spv94>

<https://www.esakal.com/womens-corner/know-the-process-of-starting-a-bachat-gat-for-the-first-time-spv94>

फोटो गॅलरी—

पडवळवाडी गावातील सर्वेदरम्यानचे फोटो

५.३ प्रश्नावली—

"ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार बांसाठी शिक्षण प्रसार "

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंके

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर (अधिकारप्रदत्त स्वायत्त)

अर्थशास्त्र विभाग

प्रकल्प विषय : पडवळवाडी येथील महिला बचत गटांचे आर्थिक विश्लेषण

वैयक्तिक माहिती

नाव -

वय -

शिक्षण -

लिंग -

मुख्य व्यवसाय -

कुटुंबातील सदस्यांची संख्या -

वार्षिक सरासरी उत्पन्न -

योग्य ठिकाणी अशी खूण करा.

1] बचत गटाचे नाव -

2] स्थापना कधी झाली ?

3] बचत गटाचे खाते कोणत्या बँकेत आहे?

4] बचत गटाचे एकूण उलाढाल किती?

5] बचत गटामार्फत कोणते उद्योग राबवले जातात ?

- 6] असेल तर कोणता उद्योग कोणत्या उद्योग करण्यास इच्छुक आहेत ?
- 7] सदस्य सहकार्य करतात का ?
- 8] किती सदस्यांनानी वित्तीय मदत केली आहेत ?
- 9] वेळेत कर्जफेड करतात का ? करत नसल्यास सर्वसाधारण काय करावे ?
- 10] सदस्यांची संख्या वाढवण्यास इच्छुक आहेत का ?
- 11] बचत गटामुळे कोणते फायदे झालेले आहेत ?
A]
B]
C]
- 12] बचत गटामुळे कोणते तोटे झाले आहेत ?
A]
B]
C]
- 13] बँकेकडून वेळेत सहकार्य मिळते का ? समस्या असल्यास कोणाकडून मदत घेता ?
- 14] महिला बचत गटांची वर्षातून किती वेळा सभा घेतल्या जातात ?
- 15] शासकीय योजना आणि कोणत्या योजनांचा महिला बचत गट लाभ घेते ?

